

Received-Makale Geliş Tarihi 12.11.2024
Published-Yayınlanma Tarihi 31.12.2024
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 11(114), 2563-2576

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14579736

Fatouma Souleiman Mahamoud

<https://orcid.org/0009-0007-8992-5016>
Çankırı Karatekin Üniversitesi, SBE, Çankırı/ TÜRKİYE
<https://ror.org/011y7xt38>

Prof. Dr. Harun Yakışık

<https://orcid.org/0000-0001-9542-1614>
Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF / İktisat, Çankırı/ TÜRKİYE
<https://ror.org/011y7xt38>

Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler ve Sosyal Sürdürülebilirlik: Sahra Altı Afrika Ülkeleri Örneği¹

Factors of Women Labour Force Participation and Social Sustainability: The Sample of Sub-Saharan African Countries

ÖZET

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmaların son dönemlerde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ancak literatürde kadınların işgücüne katılımını toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sosyal sürdürülebilirlik ilişkisini değerlendiren çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Sahra altı Afrika ülkelerinde kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerin neler olduğu, belirlenen faktörlerin kadınların işgücüne katılımını ne yönde etkilediği ve bu faktörlerin sosyal sürdürülebilirlik ilişki düzeyini araştırmaktır. Bu amaçla oluşturulan araştırma modeli, 2002-2019 yılları arasında Dünya Bankasından verilerine ulaşılan 25 Sahra Altı Afrika ülkesi için Panel Veri analizi ile test etmektedir. Çalışma bulgularına göre kişi başına düşen gelir, hukukun üstünlüğü, tasarruf oranı ve nüfus artış oranının kadınların işgücüne katılımlarını istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilediği sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadınlarda İşgücüne Katılımı, Sosyal Sürdürülebilirlik, Sahra Altı Afrika.

ABSTRACT

It has been noted that research on the factors affecting women's labour force participation has recently increased. However, there are few studies in the literature that explore the relationship between women's labour force participation and social sustainability in the context of gender equality.

The aim of this study is to investigate the factors affecting women labour force participation in Sub-Saharan African countries, how the determined factors affect women labour force participation, and the level of these factors' relationship with social sustainability. For this purpose, the research model created is tested with Panel Data analysis for 25 Sub-Saharan African countries whose data were obtained from the World Bank between 2002-2019. According to the study findings, it was obtained that per capita income, rule of law, savings rate and population growth rate have a statistically significant and negative effect on women labour force participation.

Keywords: Women's Labor Force Participation, Sustainable Development, Sub-Saharan Africa.

¹ Bu çalışma ilk yazarın Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında hazırlamış olduğu aynı isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Son yıllarda, kadınların işgücüne katılımını güçlendirici önemli küresel gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmelerin genel itibariyle uluslararası ekonomik kuruluşların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyumlu olarak ülkelerin iç politikalarında uyguladıkları dönüşümler sayesinde olduğu söylenebilir. Ancak bu gelişmelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini iyileştirici yönde eşit dağılmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla kadınların işgücüne katılımında yaşanan cinsiyet eşitsizliği, özellikle erkeklerin kadınların üç katından daha fazlasının işgücüne katılım gösterdiği Sahra Altı Afrika ülkelerinde konuyu daha önemli hale getirmektedir (Abukan, 2023). Bunun yanında Afrikalı kadınlar istihdamda uygulanan cinsiyet temelli politikalar ve ücret belirleme konularındaki cinsiyet temelli ayrımcılıklarla karşılaştıkları görülmektedir (Güney Afrika Raporu, 2016).

Kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörler uygulanan istihdam politikaları, kültürel dinamikler ve toplumların kadınlara yükledikleri rollere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu alanda yapılan literatür çalışmalarının da kadınların işgücüne katılımını farklı faktörler açısından değerlendirdiği görülmektedir. Bu çalışmalardan bazılarında ülkelerdeki sektörlerin ve sanayi örgütlenmesinin etkileri ele alınırken (Giddens, 2000; Aytaç ve Sevüktekin, 2002; Mythili, 2013: 55; Korkmaz, 2014: 2; Özer ve Biçerli, 2003: 56; Yılmaz vd. 2008: 91; Çolak, 2003: 1), bazı çalışmalar ise ülkelerin kırsal ve kentsel demografik yapılarının etkili olabileceğini ortaya koymaktadır (Robinson, 1963:299; Özer ve Biçerli, 2003: 57; Gürsel vd., 2010; Chani vd., 2011:2). Diğer taraftan bazı çalışmalar, artan nüfus hızının kadınların çocuk bakım hizmetlerinde yoğunlaştığını ve işgücüne katılımlarını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Deliktaş vd., 2008:893; Özgür, 2004:10; Peker, 1984:155; Adresa, 2005:189; Ahn ve Mira, 2002:670; Gutierrez-Domenech, 2008:101). Bununla birlikte bazı çalışmaların ise elde edilen gelir ve tasarrufların kadınların işgücüne katılımlarını etkilediğini belirtmektedir (Freedman ve Thorton, 1982:65; Wang ve Famoye, 1997:274-276; Schultz, 2005:2; MacDonald ve Mueller, 1975:22-25). Diğer taraftan işgücü talep eden sektörlerin işgücünden bekledikleri yeteneklerle işgücüne katılmayı bekleyen kadınların sahip oldukları yetenek uyumsuzluğu olduğu da vurgulanmaktadır (Wood, 1998). Bu durumda kadın işgücü talebi yerine erkek işgücü talebinin tetiklendiği gerçeğiyle karşılaşmaktadır (Seguino, 2000; Oostendorp, 2009). Bu durum, Sahra Altı Afrika ülkelerinde daha belirgin hale gelmektedir (Bhorat and Hodge,1999). Başka bir değerlendirmeye göre, Sahra Altı Afrika ülkelerinde yüksek doğurganlık oranları sonucunda, kadınların işgücüne katılımının olumsuz etkilenmesi, çocuk bakım işleri için vakit harcanması zorunluluğunda görülmektedir (Seguino, 2000). Dolayısıyla yüksek doğurganlık oranlarının kadınların işgücüne katılımlarını azalttığı gibi daha çok örgütlü olmayan iş alanlarında kalmayı zorunlu hale getirmektedir (Bhalotra and Umana-Aponte, 2010).

Diğer taraftan meslek alanlarında gerekli hukuksal iyileşmelerin gerçekleşmediği ülkelerde kadınları, kendilerine ait çocuk bakımı ve hane içi işlerde daha çok vakit sağlayan örgütsüz işlerde çalışmalarını tercih sebebi yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadın istihdamını, sıkı mesleki düzenlemelerin olmadığı işlere doğru yönlendirmektedir (World Bank, 2018; Nkurunziza, 2018). Hatta kadınlar hukuki düzenlemelerin olmadığı kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerle daha yoğun bir şekilde bağlı kalmayı tercih etmektedir (Therault vd., 2017; Efobi vd., 2018; Asongu and Odhiambo, 2018). Dolayısıyla Sahra Altı Afrika ülkelerinde ekonomik eşitsizliklerin de tetiklediği daha düşük hukuki normlar, kadınların daha çok kayıt dışı sektörlerde çalışmalarını tetiklediği bazı çalışmalarda ortaya konulmaktadır (Fosu, 2010: 818; Fosu, 2011: 1).

Çalışmanın temel motivasyonunu, toplumsal eşitsizliklerin temelini oluşturan kadınların istihdam sorunları ve bu sorunların sosyal sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Binyıl (milyen) Kalkınma Hedeflerinden (BKH) üçüncü hedefi “Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması” aynı şekilde BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden (SKH) beşinci hedef olarak “Toplumsal cinsiyet eşitliği” ve onuncu hedef olarak “Eşitsizliklerin azaltılması” üzerinde durmaktadır. Bu hedefler, sosyal sürdürülebilirliğin en önemli alt hedefleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu durumda kadın-erkek eşitliği ve genel kapsamıyla toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine ulaşmada kadınların işgücüne katılımlarını engelleyen bariyerlerin neler olduğunun belirlenmesi, sosyal sürdürülebilirlik hedefleri bağlamında değerlendirilmesi önemli hale gelmektedir (Egbetayo, 2019).

Bu çalışmada sosyal sürdürülebilirliği temsilen Sahra Altı Afrika ülkelerinde kadınların işgücüne katılım değişkeni, bağımlı değişken olarak çalışma modeline alınmıştır. Literatür kısmında detaylı olarak açıklanacağı gibi literatür taraması sonucu belirlenen kişi başına düşen gelir (KBDG), tasarruf oranları (TO), nüfus artış oranı (NAO) ve hukukun üstünlüğü (HÜ) değişkenleri de çalışma modelinin bağımsız değişkenleri olarak seçilmiştir. Neden sosyal sürdürülebilirliği temsilen kadınların işgücüne katılımı

değişkeninin seçilmesi ise kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sosyal sürdürülebilirliğin önemli alt hedefleriyle ilişkili olmasıyla açıklanabilir.

Çalışmanın ikinci bölümünde temel kavramlar ve literatüre yer verilmiş, üçüncü bölümünde ise araştırma yöntemi, metodolojisi açıklanmış ve modelin testleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise çalışmaya ilişkin sonuçlar, çıkarımlar ve çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilere yer verilmiştir.

2. TEMEL KAVRAMLAR ve LİTERATÜR

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1987'deki Brundtland Raporu'nda kavramsallaştırılmasından bu yana (WCED, 1987), döngüsel ekonomi (Suárez-Eiroa vd., 2019), yeşil ekonomi (Wanner, 2015), kentsel gelişim (Shcherbina vd., 2017), tarımsal üretim (Lathuillière vd., 2018), iş (Amran vd., 2015) ve endüstri (Mayyas vd., 2012) gibi çoğu teorik yaklaşımların, paradigmaların ve bilimsel araştırmalar için temel referans haline gelerek bir paradigma karakteri kazanmıştır (Alvarado-Herrera vd., 2017). Bunların yanında sürdürülebilir kalkınmanın, çoğu ulusal ve uluslararası antlaşmalara, kalkınma planlarına ve hatta yasalarına da dahil edildiklerini görmekteyiz (Redclift, 2005). Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma, son dönemlerde farklı disiplinlerde en çok çalışılan konuların başında gelmektedir. Aynı disiplin içerisinde farklı konularla ilişkilendirilerek çalışıldığı da görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; “Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım literatüre 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz” terimiyle özetlenen Brundtland Raporuyla girmiştir (WCED, 1987, s. 41; Pitelis, 2013: 3).

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik olmak üzere üç alt boyutu içermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın başarı şansının alt boyutlarının üçünde sağlanacak başarıya bağlı olduğu söylenebilir (Arya vd., 2020: 75). Bu çalışmanın temel alanını oluşturan kadınların işgücüne katılımı, daha önceki bölümde açıklandığı gibi kadın-erkek eşitliği ve toplumsal eşitlik bağlamında düşünüldüğünde, sosyal sürdürülebilirlik boyutuyla doğrudan ilgilidir (Emas, 2015; Petrovich & Saeed, 2017). Toplumsal eşitliğin gerçekleştirilmesinde kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, kadınların istihdamlarını kolaylaştıracak beceri ve yetenek artırıcı fırsatlara erişimin sağlanması ve ülkelerin hukuksal yapılarının kadınların işgücüne katılımını güvence altına alacak şekilde düzenlenmesinin önemi artmaktadır (Gedik, 2020). Dolayısıyla eşitsizliklerin derinleştiği toplumların daha çok kadınların toplumsal konumlarını güçlendiremeyen toplumlar olduğu bilinmektedir (McKeown vd., 2002: 8). Diğer taraftan sosyal sürdürülebilirliğin önemli kriterleri, kadınların işgücüne katılımlarının iyileştirilmesi ve toplumsal kaynakların amaçlarına uygun bir şekilde yönetilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Doyle ve Stiglitz, 2014:1; Shaw, 2006: 207). BKH’inde ve SKH’inde amaçlanan kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması da sosyal sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesinde önemli hale gelmektedir (Pişkin, 2023). Dolayısıyla eşitsizliklerin derinleştiği Sahra Altı Afrika ülkelerinde sosyal sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi için kadınların işgücüne katılımlarının artırılmasını ve kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesini önemli hale getirmektedir (Youssof, 2005).

Bu bağlamda Sahra Altı Afrika ülkelerinde kırsal kesimlerde yaşayan kadınlar olmak üzere örgütsel güçlerinin artırılması ve istihdam olanaklarını artırıcı politikalara işlerlik kazandırılması önem kazanmaktadır (Doyle ve Stiglitz, 2014:1). Çünkü hem BKH hem de SKH’ne ulaşmak için diğer bir ifadeyle sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için ülkelerin öncelikle bu hedeflere yönelik politikalarına ulusal düzeyde işlerlik kazandırması önemli hale gelmektedir (The World Bank, 2019).

Birleşmiş Milletler (BM) BKH’den üçüncü hedef “Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması” aynı şekilde BM SKH’den beşinci hedef “Toplumsal cinsiyet eşitliği” ve onuncu hedef “Eşitsizliklerin azaltılması” şeklinde belirlenmiştir. Bu hedefler, sosyal sürdürülebilirliğin en önemli alt hedefleri kapsamına girmektedir. Literatürde her ne kadar sürdürülebilirlik hedeflerine sınırlı kaynaklarla ulaşmanın güç olduğu dolayısıyla çelişkili bir kavram olduğunu ileri süren çalışmalar olsa da (Redclift, 2005; Sachs, 1999; Spaiser vd., 2017), zararın ve risklerin azaltılması bağlamında düşünüldüğünde hedeflerin sosyal sürdürülebilirlik hedefleri içerdiği söylenebilir.

Sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada hukuk sistemine işlerlik kazandırılması literatürde sıklıkla vurgulanan konuların başında gelmektedir. Özellikle SKH ve alt hedeflerinde bu konu detaylı olarak belirlenmiştir. SKH’den on altıncı hedef olan “Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar” hedefi sosyal sürdürülebilirliğin hukuksal temelini oluşturmaktadır. Çünkü bu hedef “Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları desteklemek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her seviyede etkin, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmek” şeklinde açıklanarak hukukun üstünlüğünün sosyal

sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada oynadığı rolü belirtmektedir (United Nations, Goal 16). Ana hedefi destekleyen 16.6. alt hedefte ise “Her düzeyde etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumlar kurulması” şeklinde açıklanmakta ve toplumsal eşitlikte hukukun önemini açıkça belirtmektedir. Ayrıca hukukun üstünlüğüne işlerlik kazandırılmasının önemini belirgin hale getiren 16.10. alt hedefi “Ulusal mevzuata ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak bilgiye kamu erişiminin sağlanması ve temel özgürlüklerin korunması” hedefi özellikle cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasında öne çıkmaktadır. Bunun yanında 16.b hedefinin gerçekleşmesinde “Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcılık gözetmeyen yasa ve politikaların ilerletilmesi ve uygulanması” hukukun üstünlüğünün önemini daha da belirgin hale getirmektedir. Dolayısıyla sosyal sürdürülebilirlik için ayrımcılığı içermeyen hukuki düzenlemelere işlerlik kazandırılması daha da öne çıkmaktadır (UNSSC, 2017).

Literatür incelendiğinde, kadınların işgücüne katılımlarını belirleyen faktörlerin neler olduğuyla ilgili çok sayıda çalışma mevcuttur (Deliktaş vd., 2008:893; Özgür, 2004:10; Peker, 1984:155; Wang ve Famoye, 1997:274-276; Schultz, 2005:2; Bhalotra and Umana-Aponte, 2010; Nkurunziza, 2018). Kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen faktörleri kamularına göre gruplandırdığımızda sektörel yapılar ve sanayi örgütlenmeleri (Giddens, 2000; Aytaç ve Sevüktekin, 2002; Mythili, 2013: 55; Korkmaz, 2014: 2; Özer ve Biçerli, 2003: 56; Yılmaz vd. 2008: 91; Çolak, 2003: 1), kırsal ve kentsel demografik yapılar (Robinson, 1963:299; Özer ve Biçerli, 2003: 57; Gürsel vd., 2010; Chani vd., 2011:2), nüfus artış oranı (Deliktaş vd., 2008:893; Özgür, 2004:10; Peker, 1984:155; Adresa, 2005:189; Ahn ve Mira, 2002:670; Gutierrez-Domenech, 2008:101), gelir ve tasarruf oranları (Freedman ve Thorton, 1982:65; Wang ve Famoye, 1997:274-276; Schultz, 2005:2; MacDonald ve Mueller, 1975:22-25), işgücünün mesleki yetenek uyumsuzluğu (Wood, 1998; Seguino, 2000; Oostendorp, 2009; Bhorat and Hodge,1999), ülkelerin sahip oldukları hukuksal düzenlemeler (Theriault vd., 2017; Efobi vd., 2018; Asongu and Odhiambo, 2018; Fosu, 2010: 818; Fosu, 2011: 1; Pişkin, 2023), ülkelerin sahip oldukları rekabet yapısı ve rekabet gücü ve kültürel normlar, toplumların kadınlara yükledikleri roller ve cinsiyete özgü düzenlemeler (Kabeer, 2007) karşımıza çıkmaktadır.

Literatüre detaylı incelendiğinde özellikle Sahra Altı Afrika ülkelerinde genel itibariyle neden sektörlerin kadın istihdamı yerine erkek istihdamını tercih ettikleri ya da kadınların daha çok örgütsüz işleri diğer bir ifadeyle kayıt dışı işleri tercih ettikleri, bazı çalışma bulgularıyla açıklanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları, bu ülkelerde nüfus artış hızının yani doğurganlığın yüksel olması sonucu kadınların çocuk bakım işleriyle daha fazla zaman harcamak istemeleriyle açıklanmaktadır (Seguino, 2000; Bhalotra and Umana-Aponte, 2010; Anker vd., 2003; Berik, 1995; World Bank 2018; Nkurunziza 2018), bazı çalışmalar hukuki düzenlemelerin az olduğu ya da hiç olmadığı kırsal alanlardaki tarımsal faaliyetleri kadınların tercih ettiklerini ileri sürmektedir (Theriault vd., 2017; Efobi vd., 2018; Asongu and Odhiambo, 2018; Fosu, 2010: 818; Fosu, 2011: 1; Pişkin, 2023). Özellikle düzenleme ve normlarla ilgili olarak Sahra Altı Afrika ülkelerinde hukukun üstünlüğü ve mevcut kurumsal yapıların bu ülkelerde kayıt dışı ekonomik yapılara göz yumduğu dile getirilmektedir (Sabir vd., 2019; Saha vd., 2022). Diğer taraftan eşitsizliklerin azaltıldığı bir toplum için özellikle kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi (Gençoğlu ve Aytaç, 2016:52), bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamalarına fırsat tanıyacak hukuksal düzenlemelere ve mekanizmalara işlerlik kazandırılması (Morelli, 2011: 3) belirtilmektedir.

Bazı çalışmalar ise nüfus artış hızının yüksek olması kadınların işgücüne katılımlarını olumlu etkilediği (Deliktaş vd., 2008:893; Özgür, 2004:10; Peker, 1984:155; Adresa, 2005:189; Ahn ve Mira, 2002:670; Gutierrez-Domenech, 2008:101), David vd., (2007) ve Bosch, (2005) elde ettikleri bulgularda, nüfus artış hızının kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. Nüfus artış hızının yüksek oluşunun neden kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz etkilediği ise toplumda bağımlılık oranını (çalışan yetişkin başına düşen çocuk sayısı) artırarak doğal kaynak tüketim hızını yükseltmesi ve istihdamı negatif etkilemesiyle açıklanmaktadır (Telatar ve Terzi, 2010). Diğer taraftan doğurganlık oranının yüksekliği ise yetişkin çocuğun aile bütçesine bir gelir katkısının olacağı düşünülmektedir (Bernhardt, 1993). Kadınların işgücüne katılımı ile tasarruf oranları arasında ilişkinin pozitif olduğu diğer bir ifadeyle işgücüne katılımı arttıkça tasarruf oranlarının arttığı (Freedman ve Thorton, 1982:65; Wang ve Famoye, 1997:274-276; Schultz, 2005:2; MacDonald ve Mueller, 1975:22-25) vurgulanmaktadır. Ancak bazı çalışmalar ise negatif yönde bir ilişki bulmuş (Özdamar vd., 2022; Thaddeus vd., 2022), negatif yönlü ilişki ise gelir ve tasarrufların, tasarruf-yatırım açığını kapatmada tek başına yetersiz kaldığı ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde kazanç oranlarının kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz etkilediği şeklinde açıklanmıştır. Bununla birlikte kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasıyla yurt içi tasarrufların azalacağı da vurgulanmaktadır (Özdamar vd., 2022). Bu sonuç kadınların tasarruf yapmaktan ziyade günlük ihtiyaçlarını karşılama ve ailelerine destek olma önceliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan kadınların işgücüne katılımını etkileyen bir faktör olarak toplumdaki tüm bireylerin sosyoekonomik ihtiyaçlara erişimin eşit bir şekilde sağlanıyor olmasının önemi vurgulanmaktadır (Moldan vd., 2012: 5). Bazı çalışma bulgularında ise eşitsizliklerin temeli fırsat eşitsizliğine dayandırılmakta ve erkeklerin temel hizmetlere, fırsatlara ve kaynaklara erişme imkanlarının kadınlara oranla daha iyi olduğu (Çelik, 2017:18-19) belirtilmektedir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEM ve METODOLOJİ

Çalışmanın literatür kısmında kadınlarda işgücüne katılımı etkileyen faktörler ülkelerin ekonomik yapıları, tasarruf oranları, nüfus artış oranları, kültürel dinamikleri ve kadınların sahip oldukları beceri ve yeteneklere göre farklılıklar gösterdiği incelenmiştir. Bu bölümde ise Sahra Altı Afrika Ülkelerinde kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerin temel teorik yaklaşımlar ve yapılan çalışmalar doğrultusunda belirlenmeye çalışılmaktadır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Dünya Bankası kaynaklarında verilerine ulaşılan 25 Sahra altı Afrika ülkesinde kadınlarda işgücüne katılımı etkileyen faktörler, panel veri analiz yöntemiyle test edilmiştir.

Panel veri modellerinde yatay kesit ve zaman boyutu olmak üzere iki farklı boyut bulunmaktadır (Baltagi, 2008:13; Tatoğlu, 2021:2-3). Panel veri modelinin gösterimi ise;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (1)$$

Şeklinde. Burada;

i: alt indis birimlerini, bir diğer ifadeyle yatay kesit boyutunu (hane halkı, birey, firma, vb.)

t: zaman boyutu (gün, ay, yıl, vb.)

β_{0it} : sabit terimi,

β_{kit} : $K \times 1$ boyutlu parametreler vektörünü,

X_{kit} : k. açıklayıcı değişkenin t zamanında i. birim için değerini,

Y_{it} : bağımlı değişkenin t zamanında i. birim için değerini göstermektedir (Tatoğlu, 2021, s. 37).

Bu çalışmada kullanılacak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ (Birim boyutu); } t = 1, \dots, T \text{ (Zaman boyutu)} \quad (2)$$

Şeklinde. Modelde Y bağımlı değişken, X bağımsız değişkeni, α sabit parametre, β eğim parametreleri ve u hata terimidir. i alt indis birimleri, t alt indis zamanı temsil etmektedir. Modelde değişkenlerin ve hata teriminin i ve t alt indisini taşıması modelin panel veri setine sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca modelde sabit ve eğim parametrelerinin i ve t alt indislerine sahip olması hem birimlere hem de zamana göre değer alabileceklerini açıklamaktadır.

3.2. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Ülkelerin ve değişkenlerin seçiminde ilgili literatür özenle taranmıştır. Ülkelerin seçiminde verilerine ulaşılan 28 Sahra Altı Afrika ülkesi çalışmaya dahil edilmiştir. Ancak 28 ülkeden 3 ülkenin bazı verileri diğer ülkelerin verileriyle karşılaştırıldığında başlangıç ve bitiş değerleri arasında çok büyük uç değerler içerdiği ve serilerin normal dağılımının kontrolü yapılan görsel çizimle de tespit edildiği için çalışma grubundan çıkarılmış ve çalışmaya 25 ülke grubuyla devam edilmiştir. Çalışma dönemi 2002 ile 2019 arasındaki yılları kapsamaktadır. Özellikle bu yılların seçilmesinin temel nedeni modelde kullanılacak tüm ülke verilerinin eksiksiz olması yani diğer bir ifadeyle homojen model olması şartındandır. Ülke grubu ise Cezayir, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Yeşil Burun Adaları, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Gambiya, Gana, Gine, Kenya, Madagaskar, Mali, Mauritius, Fas, Mozambik, Nijer, Nijerya, Ruanda, Senegal, Güney Afrika, Tanzanya ve Togo'dan oluşmaktadır.

Tablo 1'de analizde kullanılan değişkenler ve elde edildikleri kaynaklar gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken	Açıklama	Dönem	Kaynak
KIGK	Kadınlarda işgücüne katılım oranı	2002-2019	http://data.worldbank.org/
lnKBDG	Kişi Başı Düşen Geliri	2002-2019	http://data.worldbank.org/
TASARF	Tasarruf	2002-2019	http://data.worldbank.org/
KIGK	Kadınlarda işgücüne katılım oranı	2002-2019	http://data.worldbank.org/
NuFAO	Nüfus Artış Oranı	2002-2019	http://data.worldbank.org/
Hukuk	Hukukun Üstünlüğü	2002-2019	http://data.worldbank.org/

Kaynak: WB Database

Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Çalışma modelinin bağımlı değişkeni olan KIGK değişkeninin ortalaması Sahra Altı Afrika ülke grubunda yaklaşık %54 olduğu görülmektedir. Bu değişkenin minimum değeri yaklaşık %13 iken maksimum değerinin yaklaşık %87’dir. Diğer değişkenlerin ortalamaları, minimum ve maksimum değerleri Tablo 2’de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Std. Sap	Minimum	Maksimum
KIGK	450	53.64924	19.31756	12.646	87.123
ln_KBDG	450	7.154812	0.8816852	5.59893	9.301729
TASARF	450	16.68948	14.12284	-5.28562	62.53645
Hukuk	450	-0.5660168	0.5782099	-1.64995	1.023956
NuFAO	450	2.521278	0.811413	0.0322331	5.078444

3.3. Çalışma Modelinin Tahmini ve Testler

Panel veri modeli

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} \quad (3)$$

Şeklinde ifade edilmektedir.

Model için seçilen birimler sabit olmadığından sabit parametre içerisinde değil, hata payı içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla hata terimi;

$$V_{it} = u_{it} + \mu_{it} \quad (4)$$

Şeklinde gösterilmektedir. Bu gösterimde u_{it} artık hata gösterirken, μ_{it} birimdeki hatayı yani, birim farklılıklarını ve birimler arasındaki değişmeyi zamana göre göstermektedir (Tatoğlu, 2021: 103-104).

Bu doğrultuda çalışma modelini aşağıda olduğu gibi oluşturulmuştur.

$$KIGK_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln KBDG_{it} + \beta_2 TASARF_{it} + \beta_3 NuFAO_{it} + \beta_4 Hukuk_{it} + \epsilon_{it} \quad (5)$$

Modelin bağımsız değişkenlerinden sadece kişi başına düşen gelir ($\ln KBDG_{it}$) değişkeni düzey değer olduğu için modele logaritması alınarak analiz yapılmıştır. Diğer değişkenlerin tümü oran ve endeks değerleri olduğundan logaritması alınmamıştır.

Çalışma modelin bağımlı değişkeni kadınlarda işgücüne katılım ($KIGK_{it}$), i ülkesinin t yılı içerisinde 15-64 yaş aralığındaki kadınların işgücüne katılma oranlarını göstermektedir. Modelde β_0 katsayısı modelin sabit terimi temsil etmektedir. Modelin bağımsız değişkenlerinden kişi başı düşen gelir ($\ln KBDG_{it}$), i ülkesinin t yılında kabul edilen cari dönemdeki dolar cinsinden kişi başına düşen geliri, tasarruf oranı ($TASARF_{it}$), i ülkesinin t yılında yurtiçi tasarruf/GSYİH Oranını göstermektedir. Nüfus artış oranı ($NuFAO_{it}$), i ülkesinin t yılında yıllık nüfus artış oranını temsil etmektedir. Hukukun üstünlüğü ($Hukuk_{it}$), i ülkesinin t yılında hukukun üstünlüğü endeksini göstermektedir.

Daha sonra modelin birim ya da zaman etkisine sahip olup olmadığını tespit etmek için sabit ve rassal etkiler modelleri oluşturulmuştur. Model tahminçileri arasında karar verebilmek için F testi, LR testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı ve düzeltilmiş LM testleri, daha sonra Hausman testi yapılmıştır. Hausman testine göre sabit etkiler tahminçisi kabul edilmiştir. Daha sonra ise sabit etkiler modeli için geçerli Heteroskedasite (Değişen Varyans) testi, birimler arası korelasyon olup olmadığını tespit eden oto korelasyon tespiti için Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu’nun yerel en iyi değişmez testleri yapılmıştır. Ayrıca sabit etkiler için geçerli Born-Breitung Sabit etkiler modelinde sapmasız oto

korelasyon LM testi yapılmıştır. En son olarak seçilen modelin anlamlılığı ölçmek için Ramsey spesifikasyon Reset F testi uygulanmıştır.

3.3.1. Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Regresyon modelinde yer alan bağımsız değişkenler arasında doğrusal ilişkiler olmaması yani çoklu doğrusal bağlantının bulunmaması, sapmasız tahminler elde edilebilmesi için önemlidir. Çünkü çoklu doğrusal bağlantı, iki veya daha fazla açıklayıcı değişkenin doğrusal bir bağlantıya sahip olması durumunda ortaya çıkar. Böyle durumda regresyon çelişkili sonuçlar verebilir. Klasik, sabit ve tesadüfi etkiler modellerinde bağımsız değişkenler aynı olduğundan sadece klasik model için test yapılması, sebep olan değişkenin saptanması yeterli olacaktır. En yaygın kullanılan test, varyans büyütme faktörü (VİF) testidir.

Eğer,

- $VIF < 5$ ise çoklu doğrusal bağlantı yok.
- $5 < VIF < 10$ orta şiddette
- $10 < VIF$ şiddetli çoklu doğrusal bağlantı var demektir.

Yapılan test sonucunda VİF ortalama değeri 1.52 elde edilmiştir. Dolayısıyla $VIF < 5$ 'ten küçük çıktığı için çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir (Tabachnick & Fidell, 2001).

3.3.2. F Testi

Birim ve/veya zaman etkilerinin varlığını (iki yönlü modelin geçerliliğini) sınamak için F testi yapılmıştır (Tatoğlu, 2021: 177).

F testi sonuçlarına göre F istatistiği 41.02 ve %95 güven düzeyinde $Prob > F = (0.000)$, $\alpha = 0,05$ 'ten küçük olduğu için klasik modelin geçerli olmadığı, en az bir etkinin geçerli olduğu kabul edilmektedir.

O halde birim ve/veya zaman etkilerinden hangisinin geçerli olduğunu belirlemek için F testi yapılması uygun hale gelmektedir.

Önce birim etkinin varlığını sınamak için yapılan F testi sonuçlarına göre F istatistiği 760.26 ve %95 güven düzeyinde $Prob > F = (0.000)$, $\alpha = 0,05$ 'ten küçük olduğu için klasik modelin geçerli olmadığı, birim etkilerin var olduğu kabul edilmektedir.

Daha sonra zaman etkinin varlığını sınamak için yapılan F sonuçlarına göre F istatistiği 0.03 ve %95 güven düzeyinde $Prob > F = (1.0000)$, $\alpha = 0,05$ 'ten büyük olduğu ve zaman etkilerinin anlamsız olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.3. LR testi

Birim ve/veya zaman etkilerinin varlığını sınamak için LR (Likelihood-ratio- Olabilirlik Oran Testi) testi yapıldığında (Tatoğlu, 2021: 182);

LR testi sonuçlarına göre; $chi^2(2) = 1511.26$ ve %95 güven düzeyinde $Prob > chi^2 = 0.0000$, $\alpha = 0,05$ 'ten küçük olduğu için klasik modelin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Yani tüm birim ve zaman etkilerinin standart hataları sıfıra eşit değildir.

O halde iki yönlü modelin tahminine geçilerek birim ve zaman etkilerin varlığı tek tek sınanması gerekmektedir.

Birim etkinin varlığının sınıandığı LR testi sonuçlarına göre; $chibar^2(01) = 1511.26$ ve %95 güven düzeyinde $Prob >= chibar^2 = 0.0000$, $\alpha = 0,05$ 'ten küçük olduğu için birim etkinin standart hatası sıfıra eşit olmadığı yani birim etkinin olduğu sonucu elde edilmiştir.

Zaman etkinin varlığının sınıandığı LR testi sonuçlarına göre; $chibar^2(01) = 0.00$ ve %95 güven düzeyinde $Prob >= chibar^2 = 1.0000$, $\alpha = 0,05$ 'ten büyük olduğu için zaman etkilerinin standart hatasının sıfıra eşit olduğu yani birim etkinin sonucuna varılmaktadır.

Yapılan F testi ve LR testi sonuçlarına göre birim etkilerinin olduğu (ülke etkileri) ve zaman etkilerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Akebinde LM testleri yapılmıştır.

3.3.4. LM testi

Birim ve/veya zaman etkilerinin varlığını sınamak Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (Lagrangian multiplier) ve önce birim etkilerin varlığını sınamak düzeltilmiş LM testi yapılmıştır (Tatoğlu, 2021: 186).

Test sonuçlarına göre; $\chi^2(01) = 3453.30$ ve %95 güven düzeyinde $\text{Prob} > \chi^2 = 0.0000$, $\alpha=0,05$ 'ten küçük olduğun için birim etkilerinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Zaman etkilerin varlığını sınamak düzeltilmiş LM testi sonuçlarına göre; $\chi^2(01) = 0.00$ ve %95 güven düzeyinde $\text{Prob} > \chi^2 = 1.0000$, $\alpha=0,05$ 'ten büyük olduğun için birim etkinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Yapılan F testleri, LR testleri ve LM test sonuçlarını bir tabloda özetlediğimizde;

Tablo 3. Birim ve Zaman Etkileri için F Testleri, LR Testleri ve LM Test Sonuçları

Birim ve Zaman Etkileri Modeli	F İstatiği	LR İstatiği	LM İstatiği
Birim etkileri	657.50 (0.0000)	1099.45 (0.0000)	2546.68 (0.0000)
Zaman etkileri	0.02 (0.1843)	0.00 (1.0000)	0.0000 (1.0000)

*Parantez içi değerler olasılık değerleridir.

Yapılan F testi, LR testi ve LM test sonuçlarına göre modelde birim etkilerinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç yapılan bütün testlerle doğrulanmıştır.

Bu aşamadan sonra modelin sabit etkiler modeli mi yoksa tesadüfi etkiler modeli mi olduğunu belirlemek için Dirençli Hausman testi yapılmıştır.

3.3.5. Dirençli Hausman Testi

Dirençli Hausman testinde sabit etkiler ve/veya tesadüfi etkiler modelleri arasında karar verebilmek için Dirençli Hausman testi yapılmıştır (Tatoğlu, 2021: 185). Test sonuçlarına göre $\chi^2(4) = 21,09$ ve %95 güven düzeyinde $\text{Prob} > \chi^2 = 0.0003$ $\alpha=0,05$ 'ten küçük olduğun için sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3.6. Değişen Varyans (Heterosikedasite) Testi

Regresyon modelinin hata teriminin değişen varyans (Heterosikedasite) sorununa sahip olup olmadığı Wald testi ile sınanmıştır (Tatoğlu, 2021: 244).

Wald testi sonuçlarına göre; $\chi^2(18) = 3.82$ ve %95 güven düzeyinde $\text{Prob} > \chi^2 = 0.9998$, $\alpha=0,05$ 'ten büyük olduğun için değişen varyans olmadığı sonucuna varılmaktadır.

3.3.7. Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Testi

Daha sonraki aşamada birimler arası korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) olup olmadığı Pesaran ve Breusch-Pagan LM testleri ile sınanmıştır. Bu testin amacı birimler arasında (yani ülkeler arasında) korelasyonun olup olmadığı diğer bir ifadeyle bir ülkede meydana gelen herhangi bir şokun diğer ülkeleri etkileyip etkilemediği test edilmektedir (Tatoğlu, 2021: 257).

Tablo 4. Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Test Sonuçları

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	Test İstatistiği
Pesaran	58.970 (0,0000)
Breusch-Pagan LM	3481.726 (0,0000)

*Parantez içi değerler olasılık değerleridir.

Pesaran test sonucuna göre Pesaran test istatistiği 58.970 ve %95 güven düzeyinde $\text{Pr} = 0,0000$, $\alpha=0,05$ 'ten küçük olduğun için birimler arası korelasyon olduğu sonucuna varılmaktadır.

Breusch-Pagan LM birimler arası korelasyon testi sonuçlarına göre $\chi^2(153) = 3481.726$ ve %95 güven düzeyinde $\text{Pr} = 0,0000$, $\alpha=0,05$ 'ten küçük olduğun için birimler arası korelasyon olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.3.8. Oto Korelasyon Testi

Birimler arasında yatay kesit bağımlılığı sılandıktan sonra sabit etkiler modelinin hata teriminde otokorelasyon problemi Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testleri ile sınanmıştır (Tatoğlu, 2021: 245).

Tablo 5. Oto Korelasyon Testler Sonuçları

Oto korelasyon testler	Test İstatistiği
Bhargava et al. Durbin-Watson	2.2538242
Baltagi-Wu LBI	2.3327993

Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testlerinde çıkan test istatistiğinin 2'den büyük olup olmamasına göre değerlendirilmektedir. Eğer test istatistik değeri 2'den küçük ise sabit etkiler modelinde otokorelasyon olduğu, 2'den büyükse sabit etkiler modelinde otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır. Yapılan iki testte de test istatistikleri 2'den büyük çıktığı için otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmıştır.

3.4. Sabit Etkiler Modeli İçin Spesifikasyon Testi

Panel veri modellerinde etkinliği bozan temel varsayımların testleri uygulanmış, varsayımları bozan değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olmadığı sonuçları elde edilmiştir. Modelin spesifikasyon ve fonksiyonel form hatasının olup olmadığını sınamak için DeBenedictis-Giles Spesifikasyon Reset testi (Tatoğlu, 2021: 289) uygulanmış ve test sonucuna göre 0.8509 sonucu model de fonksiyonel form hatasının olmadığını göstermektedir.

3.4.1. Sabit Etkiler Modeli Sonuçları

Yukarıda panel veri modellerinde etkinliği bozan temel varsayım testleri uygulandıktan sonra elde ettiğimiz sabit etkiler modeline ait sonuçlar Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Sabit Etkiler Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken		Yöntem	
KIGK		Panel veri Analiz	
Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-istatistiği
lnKBDG	-6.642419	1.01344	-6.55 (0.000)***
TASARF	-.0331586	.0182724	-1.81 (0.070)*
Hukuk	-1.532508	.6743317	-2.27 (0.024)**
NufAO	-.8506812	.3890938	-2.19 (0.029)**
Sabit	103.0053	7.327678	14.06 (0.000)***
F Test: 17.41			
R-kare: 0.2729			
VIF: 1.52			
Reset: 0.8509			
Gözlem Sayısı: 450			
Yıllar: 2020-2019			
Ülke Sayısı: 25			

***, **, *, %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içi değerler olasılık değerleridir.

Test sonuçlarına göre;

$$KIGK=103.0053 -6.642419\ln KBDG -.0331586TASARF -.8506812NufAO -1.532508Hukuk + \epsilon_{it} \quad (6)$$

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada, daha önce yapılan çalışmalar doğrultusunda titizlikle seçilen tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak lnKBDG %1, Hukuk ve NufAO değişkenlerinin %5 ve TASARF değişkeninin %10 düzeylerinde anlamlı çıkmıştır. Ayrıca tüm bağımsız değişken katsayılarının negatif çıkması çalışmanın ülke örneklem grubuyla ilişkili olduğu ve bu alanda çoğu çalışma bulgularıyla desteklediği görülmektedir.

Seçilen Sahra Altı Afrika ülkeleri örnekleminde NufAO kadınlarda işgücüne katılımı etkileme sonuçları değerlendirildiğinde, diğer parametreler sabitken nüfus artış oranında meydana gelen yüzde 1'lik artış kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 0,85 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç literatürde bazı çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Seguino, 2000; Bhalotra and Umana-Aponte, 2010). Hukukun üstünlüğü endekslerindeki yüzde 1'lik bir iyileşmenin kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 1,5 oranında azaltmaktadır. Aynı şekilde elde edilen bu sonuç literatürde yapılan çok sayıda çalışma bulgularıyla örtüşmektedir (World Bank 2018; Nkurunziza 2018; Theriault vd., 2017; Efobi vd., 2018; Asongu and Odhiambo, 2018; Fosu, 2010: 818; Fosu, 2011: David vd., 2007;1).

Diğer taraftan tasarruf oranlarındaki yüzde 1'lik artış kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 0,03 oranında azaltmaktadır. Ayrıca kişi başına düşen gelirden yüzde 1'lik artış kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 6,6 oranında azaltmaktadır. Aynı şekilde gelir ve tasarruflardaki artış oranlarının kadınlarda işgücüne katılımı negatif etkilediği sonuçlarını elde eden literatürde bazı çalışmalar da mevcuttur (Özdamar vd., 2022; Kabeer, 2007; Osabohien vd., 2021).

Hukukun üstünlüğü ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişkinin Sahra Altı Afrika ülkelerinde negatif sonucu ise, kadınların bu ülkelerde daha çok kırsal kesimlerde örgütlü olmayan kayıt dışı işleri tercih etmeleriyle açıklanabilir (Pişkin, 2023).

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sosyal sürdürülebilirlik hem toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını hem kadınların toplumsal konularının güçlendirilmesini hem de kadınların aktif işgücüne katılımlarını içermesinden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada öne çıkmaktadır. Dolayısıyla kadınların toplumsal konularının güçlendirilmesi sosyal sürdürülebilirlik açısından etraflıca incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda kadınların işgücüne katılımlarını ve istihdam edilebilirliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 2002-2019 yıllarını kapsayan verilerine ulaşılan ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip 25 Sahra Altı Afrika ülkesinde kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörler belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma modelinin tahmini panel veri analiz yöntemiyle yapılmıştır. Tahminciler arasında karar verebilmek için yapılan testler; F testi, LR testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı ve düzeltilmiş LM testleri, sabit ya da tesadüfi etkilere karar verebilmek için Dirençli Hausman testi yapılmıştır. Hausman testine göre sabit etkiler tahmincisi kabul edilmiştir. Daha sonra ise sabit etkiler modeli için geçerli Heteroseksiste (Değişen Varyans) testi, birimler arası korelasyon olup olmadığını tespit eden oto korelasyon tespiti için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testleri yapılmıştır. Ayrıca sabit etkiler için geçerli Born-Breitung Sabit etkiler modelinde sapmasız oto korelasyon LM testi yapılmıştır. Ayrıca seçilen modelde değişkenlerin model uyumluluğunu ölçmek için Ramsey spesifikasyon Reset F testi uygulanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre; tüm bağımsız değişkenler istatistiksel olarak lnKBDG %1, Hukuk ve NufAO değişkenlerinin %5 ve TASARF değişkeninin %10 düzeylerinde anlamlı çıkmıştır. Ayrıca tüm bağımsız değişken katsayılarının negatif çıkması çalışmanın ülke örneklem grubuyla ilişkili olduğu ve bu alanda çoğu çalışma bulgularıyla desteklendiği görülmektedir.

Nüfus artış oranının kadınlarda işgücüne katılımı etkileme sonuçları değerlendirildiğinde, diğer parametreler sabitken nüfus artış oranında meydana gelen yüzde 1'lik artış kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 0,85 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç literatürde bazı çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Seguino, 2000; Bhalotra and Umana-Aponte, 2010). Hukukun üstünlüğü endekslerindeki yüzde 1'lik bir iyileşmenin kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 1,5 oranında azaltmaktadır. Aynı şekilde elde edilen bu sonuç literatürde yapılan çok sayıda çalışma bulgularıyla örtüşmektedir (World Bank 2018; Nkurunziza 2018; Theriault vd., 2017; Efobi vd., 2018; Asongu and Odhiambo, 2018; Fosu, 2010: 818; Fosu, 2011: David vd., 2007;1). Bu sonuç kadınların kayıt dışı sektörleri tercih etmelerindeki sebeplerle açıklanabilir. Dolayısıyla hukuksal düzenlemelerin kadınların işgücüne katılımlarını destekleyici yönde kapsayıcı olmadığı sonucuna varılabilir.

Diğer taraftan tasarruf oranlarındaki yüzde 1'lik artış kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 0,03 oranında azaltmaktadır. Ayrıca kişi başına düşen gelirden yüzde 1'lik artış kadınlarda işgücüne katılımı yüzde 6,6 oranında azaltmaktadır. Dolayısıyla gelir ve tasarruflardaki artış oranlarının kadınlarda işgücüne katılımı negatif etkilediği sonuçlarını elde eden literatürde yapılan çalışma bulgularıyla paralellik göstermektedir (Özdamar vd., 2022; Kabeer, 2007; Osabohien vd., 2021).

Sahra Altı Afrika ülkelerinde BM 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için öncelikle kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerden nüfus artış oranının düşürülmesi ya da bireylerin bu anlamda bilinçlendirilmesi öne çıkmaktadır.

Elde ettikleri gelir neticesinde bu gelirlerini özgürce harcamanın verdiği bireysel mutluluk geleceğe daha güvenle bakabilmeleri için sosyal güvencesi olan örgütlü işleri tercih edecektir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğünün kadınların işgücünü katılımlarını ve sosyal sürdürülebilirliği destekleyici yönde iyileştirilmesi gerektiği sonucunu doğrulamaktadır.

Dolayısıyla Sahra Altı Afrika ülkelerinde; 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin alt boyutu olan sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kayıtlı istihdamı teşvik etmek ve bununla ilgili hukukun üstünlüğüne işlerlik kazandırılması öne çıkmaktadır. Bunun yanında nüfus artış hızının kontrol edilmesi ve bu alanda etkin mekanizmalara işlerlik kazandırılması öncelikli görünmektedir. Daha sonra bu alanda yapılacak çalışmalarda ise Sahra Altı Afrika ülkelerinde hukuksal düzenlemelerin hangi yönde iyileştirilmesi gerektiği ele alınabilir ve farklı ülke gruplarıyla çalışma zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abukan, G. A. (2023). Sahra Altı Afrika'da Kadın ve Kalkınma: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Bir İnceleme, *Avrasya Etütleri*, 62(99), 67-105.
- Adresa, A. (2005). Vanishing Children: From High Unemployment to Low Fertility in Developed Countries, *The American Economic Review*, 95(2), 189-193.
- Ahn, N., Mira, P. (2002). A Note on the Changing Relationship between Fertility and Female Employment rates in Developed Countries, *Journal of Population Economics*, 15, 667-682.
- Alvarado-Herrera, A., Bigne, E., Aldas-Manzano, J., Curras-Perez, R. (2017). A scale for measuring consumer perceptions of corporate social responsibility following the sustainable development paradigm. *J. Bus. Ethics* 140, 243–262. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2654-9>.
- Amran, A., Ooi, S.K., Mydin, R.T., Devi, S.S. (2015). The impact of business strategies on online sustainability disclosures. *Bus. Strateg. Environ.* 24, 551–564. <https://doi.org/10.1002/bse.1837>.
- Anker, R., Melkas, H., and Korten, A. (2003). Gender Based Occupational Segregation in the 1990s. *International Labour Office Working Paper No. 16*. Geneva, Switzerland: International Labour Office.
- Arya, P., Srivastava, M., Jaiswal, M. (2020). Modelling Environmental And Economic Sustainability of Logistics, *Asia-Pacific Journal of Business*, 12(1), 73-94.
- Asongu, S. A., Odhiambo, N. M. (2018). ICT, Financial Access and Gender Inclusion in the Formal Economic Sector: Evidence from Africa. *African Finance Journal* 20 (2), 45–65.
- Aytaç, S., ve Sevüktekin, M. (2002) *Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği*, TİSK Yayınları, No: 219.
- Baltagi, B. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*, New York, *John Wiley & Sons*.
- Barbier, E. B., & Burgess, J. C. (2017). The Sustainable Development Goals and the systems approach to sustainability, *The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, V(11), 2-22
- Berik, G. (1995). *Growth with Gender Inequity: Manufacturing Employment in Taiwan*. Salt Lake City, UT: Economics Department, University of Utah.
- Bernhardt, E. M. (1993). Fertility and employment. *European sociological review*, 9(1), 25-42.
- Bhalotra, S., and Umana-Aponte, M. (2010). The Dynamics of Women's Labour Supply in Developing Countries, *IZA Working Paper No. 4879*. Bonn, Germany: Institute of Labor Economics.
- Bhorat, H., and Hodge, J. (1999). Decomposing Shifts in Labour Demand in South Africa, *South African Journal of Economics* 67(3): 155–68.
- Bosch, M., & Estupinan, N. (2005). "Female Labor Force Participation and Income Inequality in Colombian Regions". *International Journal of Social Economics*, 32(8), 694-608.
- Chani, M.I., Shadid, M., Hassan, M.U. (2011). Some Socioeconomic Determinants of Fertility in Pakistan: An Empirical Analysis, *MPRA Paper*, No:38742, 1-11.
- Çelik, R. (2017). Adalet, Kapsayıcılık ve Eğitimde Hakkaniyetli Fırsat Eşitliği, *Fe Dergi* 9, (2), http://cins.ankara.edu.tr/18_2.pdf
- Çolak, Ö.F. (2003). *Sanayileşme ve Kadın İşgücü*, İstihdam Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu, Muğla.
- David, E. B., & David, C., & Fink, G., & Jocelyn E. F. (2007). *Fertility, Female Labor Force Participation, And The Demographic Dividend*. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w13583/w13583.pdf

- Deliktaş, E., Usta, S., Bozkurt, S. ve Helvacı, B. (2008). Türkiye’de Kentlerde Doğurganlık Hızını Etkileyen Faktörler: Path Analizi Yaklaşımı, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2), 877-895.
- Doyle, M. ve Stiglitz, J. (2014). Eliminating Extreme Inequality: A Sustainable Development Goal, 2015–2030, *Ethics & International Affairs*, 28(1), 5-13.
- Efobi, U. R., Tanaken, B. V., and Asongu, S. A. (2018). Female Economic Participation with Information and Communication Technology Advancement: Evidence from Sub-Saharan Africa. *South African Journal of Economics* 86 (2): 231–246. doi:10.1111/saje.12194.
- Egbetayo, V. (2019, December 16). *L’inégalité des sexes : une grande menace pour L’avenir de l’Afrique | Partenariat mondial pour l’éducation*. Partenariat Mondial Pour L’Éducation. <https://www.globalpartnership.org/fr/blog/linegalite-des-sexes-une-grande-menace-pour-lavenir-de-lafrique>
- Emas, R. (2015). The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5839GSDR%202015_SD_concept_definiton_rev.pdf
- Fosu, A. K. (2010). Does Inequality Constrain Poverty Reduction Programs? Evidence from Africa. *Journal of Policy Modeling* 32 (6): 818–827. Doi: 10.1016/j.jpolmod.2010.08.007.
- Fosu, A. K. (2011). Growth, Inequality and Poverty Reduction in Developing Countries: Recent Global Evidence. *UNU WIDER Working Paper* No.2011/01. Helsinki.
- Freedman, D.S., Thorton, A. (1982). Income and Fertility: The Elusive Relationship, *Demography*, 19(1), 65-78.
- Gedik, Y. (2020). *Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma*. 3(3). 3 (3), 196- 215,
- Gençoğlu, Ü. G., ve Aytaç, A. (2016). Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BIST Uygulamaları, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, DOI: 10.25095/mufad.396719
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, (Ed: Güzel, C., Özel, H.), Ayraç Yayınevi.
- Gutierrez-Domenech, M. (2008). The Impact of the Labour Market on the Timing of Marriage and Births in Spain, *Journal of Population Economics*, 21, 83-110.
- Güney Afrika Raporu. (2016). Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Raporu. https://demirbirlik.org/Eklenti/42,gafrika-ulke-raporu.pdf?0&_tag1=C91CA547BDEFB1341B9974ABD9BB6330632D40D0
- Gürsel, S., Uysal-Kolaşın, G. ve Güner, D. (2010). “Üç Çocuk Hayal”, *Betam Araştırma Notu*, No:10/71, 1-9.
- Kabeer, N. (2007). "Gender, Labour Markets and Poverty: An Overview." In Gender, poverty, and social exclusion (pp. 34-56). *International Labour Organization*.
- Korkmaz, H. (2014). Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5).
- Lathuillière, M.J., Coe, M.T., Castanho, A., Graesser, J., Johnson, M.S. (2018). Evaluating water use for agricultural intensification in southern Amazonia using the water footprint sustainability assessment. *Water (Switzerland)* 10. <https://doi.org/10.3390/w10040349>.
- Mayyas, A., Qattawi, A., Omar, M., Shan, D. (2012). Design for sustainability in automotive industry: a comprehensive review. *Renew. Sust. Energ. Rev.* 16, 1845–1862..
- MacDonald, M. ve Mueller, E. (1975). The Measurement of Income in Fertility Surveys in Developing Countries, *Studies in Family Planning*, 6(1), 22-28.
- McKeown, R., Hopkins, C., Rizzi, R. & Chrystal bride, M. (2002). Education for Sustainable Development Toolkit. Knoxville: Energy, *Environment and Resources Centre*, University of Tennessee., 1-142.

- Moldan, B., Janoušková, S., and Hák, T. (2012). How to understand and measure environmental sustainability: Indicators and targets, *Ecological Indicators*, (17) <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2011.04.033>.
- Morelli, J. (2011) Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(1), 1-9
- Mythili, M. (2013). The Role of Organisational Culture In Women's Career Advancement: A Review, *The International Journal's Research Journal of Commerce & Behavioural Science*, 2(7).
- Nkurunziza, M. (2018). Sub-Saharan Africa, Losing \$2.5 Trillion Due to Gender Inequality –World Bank. *The New Times*. <https://www.newtimes.co.rw/business/sub-saharan-africa-losing-25-trillion-due-gender-inequality-world-bank>
- Oostendorp, R. H. (2009). Globalization and the Gender Wage Gap, *World Bank Economic Review*, 23 (1): 141–61.
- Osabohien, R., Matthew, O., & Maqsood, H. (2021). Social protection policy and agricultural labour outcome in West Africa. *Agrekon*, 61(2), 229–238. <https://doi.org/10.1080/03031853.2021.1997773>
- Özdamar, Ö., Gündüz, S ve Giovanis, E. (2022). The Effect of Female Employment on Saving- Investment Gap and The Role of Their Interaction In The Economic Growth. *International Journal of Computational Economics and Econometrics*.
- Özer, M., ve Biçerli, K. (2003). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1).
- Özgür, E.M. (2004). Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-12.
- Peker, M. (1984). Türkiye’de Eğitim-Doğurganlık İlişkisi (1960-1980), *Amme İdaresi Dergisi*, 17(3),123-158.
- Petrovich, D. V., & Saeed, J. H. (2017). *Sustainable Development- The Definition of the Concept and the Perspectives of Development*. 12(22).. https://www.ripublication.com/ijaer17/ijaerv12n22_138.pdf
- Pişkin, A. (2023). Bölgesel Kalkınmada Hukuk ve İnsani Gelişmişlik İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz: Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) Örneği. *Journal of Academic Opinion*, 3(1): 1-10.
- Pitelis, C. (2013). Towards a More Ethically Correct Governance for Economic Sustainability, *Journal of Business Ethics*, 118(3), 655-665. *Review*. 9(1): 25-42.
- Redclift, M. (2005). An oxymoron comes of age. *Sustain. Dev.* 13, 212–227.
- Robinson, W.C. (1963). Urbanization and Fertility: The Non-Western Experience, *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 41(3), 291-308.
- Sabir, S., Rafique, A., and Abbas, K. (2019). Institutions and FDI: Evidence from Developed and Developing Countries. *Financial Innovation*, 5(8). <https://doi.org/https://doi.org/10.1186/s40854-019-0123-7>
- Sachs, W. (1999). Sustainable development and the crisis of nature: On the political anatomy of an oxymoron. In: Fischer, F., Hajer, M. (Eds.), *Living with Nature: Environmental Discourse as Cultural Politics*. Oxford University Press, Oxford, pp. 23–41.
- Saha, S., Sadekin, M. N., and Saha, S. K. (2022). Effects of Institutional Quality on Foreign Direct Investment Inflow in Lower-Middle Income Countries. *Heliyon*, 8(10). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon .2022.e10828>
- Schultz, T.P. (2005), Fertility and Income, *Yale University Economic Growth Center Discussion Paper*, No:925, 1-29.
- Seguino, S. (2000). The Effects of Structural Change and Economic Liberalisation on Gender Wage Differentials in South Korea and Taiwan. *Cambridge Journal of Economics* 24(2): 437–59.
- Shaw, D. (2006). Women's Right to Health and The Millennium Development Goals: Promoting Partnerships to Improve Access, *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 94, 207-215.

- Shcherbina, E., Gorbenkova, E., Slepnev, M. (2017). Urban-planning sustainability problems in a city natural framework. MATEC Web Conf. 106. <https://doi.org/10.1051/mateconf/201710601032>.
- Spaiser, V., Ranganathan, S., Swain, R.B., Sumpter, D.J.T. (2017). The sustainable development oxymoron: quantifying and modelling the incompatibility of sustainable development goals. *Int. J. Sustain. Dev. World Ecol.* 24, 457–470. <https://doi.org/10.1080/13504509.2016.1235624>.
- Suárez-Eiroa, B., Fernández, E., Méndez-Martínez, G., Soto-Oñate, D. (2019). Operational principles of circular economy for sustainable development: linking theory and practice. *J. Clean. Prod.* 214, 952–961. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.271>.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). Principal components and factor analysis. In B. G. Tabachnick, & L. S. Fidell (Eds.), *Using multivariate statistics* (pp. 582-652). Allyn & Bacon. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-3285-6_19
- Tatoğlu, F.Y. (2021). *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayıncılık.
- Telatar, O. M. & Terzi, H. (2010). Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2).
- Thaddeus, K.J., Bih, D., Nebong, N.M., Ngong, C.A., Mongo, E.A., Akume, A.D. and Onwumere, J.U.J. (2022). "Female labour force participation rate and economic growth in sub-Saharan Africa: “a liability or an asset”", *Journal of Business and Socio-economic Development*, 2(1)34-48. <https://doi.org/10.1108/JBSED-09-2021-0118>
- The World Bank. (2019). Accelerating Poverty Reduction in Africa: In five Charts. In *World Bank*. <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>
- Therriault, V., M. Smale, and H. Haider. (2017). How Does Gender Affect Sustainable Intensification of Cereal Production in the West African Sahel? Evidence from Burkina Faso. *World Development* 92: 177–191. Doi: 10.1016/j.worlddev.2016.12.003.
- United Nations, Goal 16: Promote just, peaceful and inclusive societies, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/>.
- UNSSC. (2017). *The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://www.un.org/development/desa/jpo/wp-content/uploads/sites/55/2017/02/2030-Agenda-for-Sustainable-Development-KCSD-Primer-new.pdf>
- Wang, W. ve Famoye, F. (1997). Modelling Household Fertility Decisions with Generalized Poisson Regression, *Journal of Population Economics*, 10, 273-283.
- WCED. (1987). 1987: Brundtland Report. Federal Office for Spatial Development ARE. <https://www.aren.admin.ch/aren/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>.
- Wood, A. (1998). Globalisation and the Rise of Labour Market Inequalities. *Economic Journal* 108:1463–82.
- World Bank. (2018). Globally, Countries Lose \$160 Trillion in Wealth Due to Earnings Gaps between Women and Men. The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/05/30/globally-countries-lose-160-trillion-in-wealth-due-to-earnings-gaps-between-women-and-men>
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y., ve İzci, F. (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İş Görenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9.2.
- Youssef, M. (2005). *Objectifs Du Millénaire Pour Le Développement*. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Djibouti_MDGReport_2005_FR.pdf
- Wanner, T. (2015). The new ‘passive revolution’ of the green economy and growth discourse: maintaining the ‘sustainable development’ of neoliberal capitalism. *New Polit. Econ.* 20, 21–41. <https://doi.org/10.1080/13563467.2013.866081>.
- World Bank, Data Base, <http://data.worldbank.org/>